

„VISSI D'arte, VISSI D'amore”

{ BATA ANDRÁS

Marton Éva és Zoltán születésnapjára

Emmer László felvétele

Marton Évához különböző történetek fűznek: személyes, hivatalos és természetesen operai történetek. A sors úgy hozta, hogy hol távolabbról, hol közelebről figyelhettem életének fönix-röptét, és ahogy magam is egyre inkább haladok éveim lépcsőin, egyre többet látok és értek meg abból az igazi nagy történetből, amely a Marton-legendát képezi.

Pontosan harminckilenc évvel ezelőtt kopogtattam be hozzá öltözője ajtaján a bécsi Staatsoperben, emlékszem, egy *Tannhäuser*-előadás után. Erzsébetet alakította – ott és abban az időben csupán néhányszor ezt a szerepet. Az előző két évben Bayreuthban énekelt, még hozzá az ünnepi játékok történetében ritka koncepcióban, ugyanis egyetlen előadáson testesítette meg a nyugtalan férjűs mindkét nőideálját: Vénuszt és Erzsébetet, a Wagner unoka, Wolfgang legnagyobb öröme. Már szinte kézzelfogható közelségbe került a bayreuthi Zöld Dombon Elza is a *Lohengrin*-ből – ezt 1979-re tervezték –, ám végül is a szerepet a bayreuthi főrendezőnek, Götz Friedrichnek akkor még nem egészen felesége, Karen Armstrong nyerte el... Ilyen az operaélet, ott fent, a csúcson (is). Erről persze én ösztöndíjas diákként, Bécsben, 1979 tavaszán mit sem tudtam. Egyszerűen csak büszke voltam, hogy a Staatsoper szédületes szereposztásaiban – amelyeknek szinte minden nap élvezője voltam – egy magyar nevet találtam, főszerepben. Éva, aki akkor már a nagy német operaházakban, sőt a Metben és a Scalában is sikerrel énekelt, kedvesen fogadta az ismeretlen fiatalembert, és még autogramot is adott.

Így kezdődött vele az én történetem. Néhány évvel később az egyik barátom, aki a Bécsi Filharmonikusoknál hegedült, felhívta a figyelmemet, hogy fantasztikus előadás készül a *Turandot*-ból, amelynek főszerepét Marton Éva énekli, s ezt nekem, mint magyarnak és mint operakedvelőnek mindenképp hallanom kell. 1983-at írtunk, amikor az ember még nem ruccant ki olyan könnyedén Bécsbe (sem). Úgyhogy a premiert összekötöttük egy turistaúttal. Döbbenetes, életre szóló élmény volt. Azok közé a ritka operaelőadások közé tartozott, amikor az ember közben megcsipkedti magát, hogy mindez valóság-e, vagy inkább a virtuális valóság részeseként vesz részt egy tökéletes ösztönművészeti szertartáson. Mert kétségtelenül az volt, Lorin Maazel vezényletével, Harold Prince rendezésében, Carreras és Katia Ricciarelli társaságában, a világ legjobb operazenekarával és énekkarával. De még ezeken is felül állt Éva produkciója: király-

női termete és attitűdje, mozdulatlanságának feszültsége, hangjának lenyűgöző ereje és – már akkor így fogalmaztam a feleségemnek – „lézerfény”, ami valósággal vakított, beragyogta az egész óriási együttest. Miközben képes volt emberien, esendően énekelni, figyelembe véve Turandot szerepének pianóit is.

A Marton-féle *Turandot* az évad legnagyobb operaszencációja volt, ez a szerep és a bécsi előadás elképesztő sikere nyitotta ki Éva számára az utolsó ajtókat is ahhoz a „klubhoz”, ahová csak azok kerülnek, akik az operajáték egyetemes történetében írnak fejezeteket. Szerencsére a bécsi előadásokat hivatalos és privát felvételek őrzik, s ha nem is testközelből, de ma is átélhetjük a csodát. Amint Éva később mesélte: a *Turandot* – amelyet a szerep rövidsége s ugyanakkor emberfeletti nehézsége miatt a 100 méteres síkfutáshoz hasonlított – mintha számára készült volna, „úgy simult rám a szerep, mint egy kesztyű a kézre” – mondta.

Később, amikor Évával és férjével, Zoltánnal már baráti kapcsolatban voltam, és sokat beszélgettünk közös pályafutásukról, Éva szerepeiről, elgondolkoztam azon, hogy a művész nő egyénisége és azok a nagy operaszerepek, amelyekben egy emberen túli, ember feletti lény, beteljesítve sorsát emberré válik – megolvad a jéghegy, lehull a páncél a lélekről is –, mennyire jól fekszenek Évának. A kiválasztott magánya és a közösség (a család, a csapat, az emberi szféra) szeretete milyen különös harmóniát alkot egyéniségében. Turandot, Brünnhilde, a Császárné, és – bizonyos szempontból – a Kelmefestőné (*Az árnyék nélküli asszonyban*) nemcsak színpadi szerepek, hanem élet-szerepek is, bár ahogyan egyszer erre a kérdésemre Éva válaszolt: „a szerep nem az ember, és az ember nem a szerep”. Mégis tagadhatatlan, hogy léteznek vonzások és taszítások emberek és szerepek között.

Egy olyan drámai, színpadi zseni, mint Marton Éva, az életet is drámai módon élte és éli meg. Az ellentétek feszültsége, az átváltozás képessége és a katarzisz kiküzdése kísérte végig pályáját. Gyerekkor: Ferencváros, szerény, többgyerekes polgárcsalád, közvetlenül a II. világháború után és az ötvenes évek elején. Nem éppen inspiráló közeg egy leendő nemzetközi karrierhez. De ingyen hozzáférhetővé teszi a kultúrát annak a kis különleges, kíváncsi lénynak, aki maga iratkozik be a zeneiskolába, hordja haza kilószámra a közkönyvtár könyveit, és mindent elolvas, még a „felnőtt” irodalmat

is. A szépirodalom révén abban nevelkedik, amire pre-desztinálva van. A mutálás idején sport (röplabda), egész magas szinten. Aztán mégis az ének: Zeneakadémia. Elsőre nem sikerül. Édesanyja reménykedik, hogy Éva polgári foglalkozás után néz, de nem így történik: az „ördög sarkantyúja” ismét felvételre készíti, ezúttal sikerrel. Keserves zeneakadémiai évek, béklyók, előítéletek, számárlétra az Operában. Szűk a kalitka a főnixnek. A szabad világba csak 1972-ben tud kirepülni, akkor is a csodával határos módon, immár családosan, férjvel, gyerekekkel, szegényen, de boldogan.

Itt meg kell állni egy kicsit a történetben. Mint egyes romantikus operákban: szoprán és tenor egymásba szeret, már az első felvonásban. A tenor ez esetben egy sebészorvos, dr. Marton Zoltán. Megindító sztori: a fiatal énekesnő, aki múlt rosszulléttel bekopog az éppen ügyeletes, frissen végzett orvos rendelőjébe egy júliusi éjszakán. Szerelem, első látásra, és tart, mind a mai napig, immár 55 éve. Heinrich Éva – Marton Éva lett. Ez nemcsak a házastársi kapcsolatot jelképezi, hanem azt is, hogy e két ember pályája is összeforrott. Zoltán a kezdet kezdetétől Éva menedzsere volt, anélkül, hogy akkoriban egyáltalán tudta volna, mit jelent egy énekesnő menedzserének lenni. Ahogyan Éva, úgy Zoltán is őstehetség, és mindketten, viszonylag rövid idő alatt, profivá váltak a maguk „fachjában”. A fiatal orvos megérezte, hogy felesége rendkívüli adottságaihoz nem elegendő a vastüggöny mögötti lét (a csodaszarvas szarva ajtón be nem férhet...), és ösztönösen felébresztette benne azt a merészséget, bátorságot, ambíciót, ami a nemzetközi karrier elengedhetetlen része. Zoltán – akár komoly operai szakemberek véleménye ellenében is – tudta, mikor, mit kell Évának énekelnie, hol kell fellépnie, melyik úton juthat el a nagy operaházakhoz, és persze azt is, hogy mindennek mi az ellenértéke, presztízsből és anyagiakból egyaránt. Zoltán rajzolta meg a térképet, ő taposta ki az utat, ő építette fel a Marton-legendát és – immár nyolcvan esztendősen, töretlen lelkesedéssel és ragaszkodással – ő teremtette meg a Marton-élművet. Éva művészete halhatatlan, de a halhatatlanság kapuját Zoltán nyitotta meg előtte. Fantasztikus ez a duett! Zoltán ígéri, egyszer megírja kettejük történetét: „A Császárné katonája voltam” címmel, úgy, ahogyan ő látta a nemzetközi operaéletet, s benne Évát. Bestseller lenne...

1972 augusztusában hagyták el Magyarországot – Évát a frankfurti Opera szerződtette, az akkori zeneigazgató,

Christoph von Dohnányi javaslatára. Nem „disszidáltak”, hanem – okosan – csak külföldön vállaltak munkát (Zoltán kórházi sebészként gazdagította évtizedeken át a német egészségügyet, miközben Éva dolgait is intézte, irányította). Ebben a státuszban nem kényszerültek arra, hogy megszakdjanak magyar kapcsolataik. Éva már 1973-ban a Margitszigeten Verdi *Attilájának* női főszerepét énekelte, 1977-ben, persze már nemzetközi ranggal, az Erkel Színházban a *Toscát*, s a hetvenes-nyolcvanas években több teljes opera, illetve oratórium (Liszt: *Szent Erzsébet-legenda*, Ponchielli: *Gioconda*, Giordano: *Fedora*, Boito: *Mefistofele*, Bartók: *A kékszakállú herceg vára*, továbbá egyes áriák, dalok és hangversenyek) lemezfelvétele készült vele Budapesten az akkori Hungaroton felvételén, majd virágkora idején.

A nagy pályát odakint futotta. Repertoárja, fellépései mind térben, mind időben, mind mennyiségben, mind minőségben azon csekély számú 20. századi énekes közé állítják, akik egyetemes, enciklopédikus életművet hagytak maguk után. Puccini-szerepekkel, méghozzá a nagy dámákkal lépett be a nemzetközi élvonalba: az egyik legkeresettebb Tosca volt, minden idők egyik legnagyobb Turandotja, míg pályája kezdetén és később, Manon szerepében is emlékezetes alakítást nyújtott. Specialitása lett Richard Strauss operai hősnőinek megjelenítése: Salome, az *Elektrában* mindhárom (!) női szerep, az Ariadne, az *árnyék nélküli asszonyban* Császárné és Kelmefestőné, és még a kevésbé ismert Strauss-opera, *Az egyiptomi Heléna* címszerepét is elénekelte. A *bolygó hollandi* Sentáján kívül hangfaja valamennyi jelentős Wagner-hősnőjét alakította, többször többet is, ugyanabból a darabból (Erzsébet/Vénusz, Elza/Ortrud, Sieglinde/Brünnhilde). Hatalmas volt Verdi-repertoárja is (Odabella, Alice a pálya kezdetén, majd mindkét Leonora, Aida, Amélia, Erzsébet, Desdemona), és végigénekelte a verismo gyakorlatilag összes jelentős szerepét. Imádták Bartók *Kékszakállúját* és persze benne Juditot, amit a milánói Scalában elsőnek ő vitt (magyar nyelven!) diadalra, és énekesi pályája vége felé Káel Csaba–Zsigmond Vilmos *Bánk bán*-filmjében Gertrudis jelmezébe bújt. Egyik kedves karmesteréhez, Solti Györgyhöz hasonlóan szívén viselte a magyar zene-kultúrát („amelyből vétetett”), és fontosnak tartotta, hogy ezeket a kincseket egyéni sikereinek ragyogásában vigye az erről keveset sejtő nemzetközi hallgatóság elé. Népszerűsége csúcán, német és osztrák tévéinterjúkban szívesen énekelte el a *Tiszán innen, Dunán túl* népdalt, megannyiszor nagy meghatottságot keltve.

FÉRJÉVEL AZ OPRAHÁZI MARTON-GÁLAN HERMANN PÉTER FELVÉTELE / OPERA

Visszatekintve Marton Éva pályájának törvényszerűségeire, ezek után nem meglepő, hogy az új évezred hajnalán Éva és Zoltán elhatározta, végleg hazatér. Ezt egyszer úgy fogalmaztam meg, hogy a „csodaszarvas”, bár a sarva még mindig nehezen fért be az ajtón, engedelmesen lehajtotta fejét, és hagyta, hogy a szán elé fogják. A szánra fiatal énekesek kerültek, és a csodaszarvas, meglepő és megható figyelemmel, hol húzta, hol tolta az ifjú titánok szánját. Magyarul: Marton Éva a Zeneakadémia professzora lett. Itt kerekedik le a mi történetünk, merthogy én voltam az, aki ezt a szánkót – a Zeneakadémia énektanszékét – felajánlottam Évának. És halljatok csudát: a világhírű primadonna, akinek nézésétől és kérlelhetetlen véleményétől sokan sütötték le szemüket az első „ligában” is, szépen beállt a tanárok sorába, és – miként egyik késői Wagner-szerepében, Kundryként – elkezdte szolgálni a jövőt. Megjelenésével, mint *A walkür* első felvonásának tavaszi jelenetében, egyszerre csak beáramlott a nemzetközi tájak magaslati levegője, olykor forgószele, és egy olyan művész-műhely épült fel, amely máig mintát adhat a Zeneakadémia további működéséhez.

Szorosan kapcsolódik a Zeneakadémiához a Marton Éva nevével fémjelzett és igényességének jegyében megteremtett nemzetközi énekverseny, amelyet Zoltánnal már jó ideje dédelgettünk, de csak az utóbbi években valósult meg. Sikerét a nagy érdeklődés, a remek ifjú tehetségek felfedezése, és az is bizonyítja, hogy rövid időn belül

harmadszor rendezik meg. Ez is immár a Marton Éva *brand*hez tartozik, ami közvetve az ország imázsán hagy messziről is jól látszódó nyomot.

Közös munkánk vége felé krónikása lettem a Marton házaspárnak, és a 70. születésnapra a Helikon Kiadó gondozásában megjelent hármunk közös alkotása, egy interjú-biográfia (*Marton Éva - A mennyei hang*, 2014). De ez a könyv is csak madártávlatból tudja érzékeltetni az életmű mélységeit és magasságait. Azóta is folyamatosan jelennek meg régi, ritka, tematikusan rendezett felvételek a Marton Archívumból, Zoltán gondozásában, Madarász Zsolt rádióműsorában (Lemezelő). Amikor e sorokat írom, épp egy 1984-es, a Houstoni Operaházban zajlott előadás élő felvételén hallgatom Tosca imáját. Maga a tökély! Hogyan lehet a szomorúságnak, a tisztaságnak és az imának a hang színével, az éneklés retorikájával ilyen mély, szavakban el sem mondható kifejezést adni? Ez a nagy előadóművész titka, adottság és tapasztalat megmagyarázhatatlan elegye. Műzsai ajándék.

„Vissi d'arte, vissi d'amore...” Az adott operai szituációban szomorú hitvallás. De onnan kiragadva egy énekművész büszke ars poeticája. Nemcsak múlt időben érvényes, hanem a jövő programjaként is. Kedves Éva, kívánom, hogy ezt az üzenetet add tovább rendületlenül, lényeddel és tevékenységeddel. Generációk várják, és – hiszem – meg fogják érteni. Isten éltesse – Zoltánnal együtt! }